

Alman Yazınından Seçili Yapıtlarda Zamanın Alımlanması

Birkan KARGI¹

Özet

Zaman konusu felsefeyi olduğu kadar yazın dünyasında yakından ilgilendirmiştir. Felsefe daha çok nesnel zamanı araştırma konusu yaparken yazın öznel zamanı kurmaca dünyası içinde ele almıştır. Bu çalışmanın amacı Alman yazınından seçili yapıtlarda zamanın nasıl alımlandığını ortaya koymaktır. Seçili yapıtların ortak noktası zamanın ömür ile ilişkilendirmeleri ve ölüm üzerinden anı tanımlamaları olmuştur. Bu bağlamda ilk önce zamanın felsefedeki dönüşümü ele alınmış daha sonra Johannes von Templ'in 'Böhmeli Çiftçi' (Ackerman Aus Böhme), Andreas Gryphius'un 'Her Şey Fani' (Es Ist Alles Eitel) ve 'Akşam' (Abend) adlı şiirleri, M. Opitz'in 'Ey Sevgili Acele Edelim' (Ach. Liebste, Lass Uns Eilen) ve J. W. Goethe'nin 'Bir Benzer' (Ein Gleiches) şiirleri ve Spoerl'in 'Bekle Sadece Yakında' (Warte Nur Balde) öyküsünde tematik benzerlikten hareketle ilk bölümdeki teorik yaklaşımlar ve dönemsel dünya görüşü ışığında zamanın alımlanması açıklanmıştır. Bu Yapıtlarda anın değeri ile insanın varoluşu arasındaki ilişki geçmiş ve gelecek zamanlara yapılan atıflarla tanımlamaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zaman, yazın, alımlama, varoluş, felsefe.

Perception Of Time In The Selected Works Of German Literature

Abstract

The issue of time has closely interested the literary world as well as philosophy. Although philosophy takes the objective time as an issue of research, literature takes subjective time in the fictitious world. The aim of this study is to put forth the perception of time in the selected works of German Literature. The common point in the selected works has become the relation between time and life span and in the definition of the current through death. In this context, firstly the transformation of time has been put forth in philosophy and then the time perception under the light of present time in the works of Johannes von Templ's The Farmer From Bohme, Andreas Gryphius's All is Mortal, and "The Evening", M. Opitzin's "Hey Darling Let's Be Quick", J.W. Goethe's "A Similarity", Spoerlin's "You Wait Only" has been defined. In these works, the relation between the value of time and the existence of human has been studied referring the past and the present time.

Keywords: Time, literature, reception, existence, philosophy.

¹ Prof. Dr., Amasya Üniversitesi, birkankargi@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3242-3385

GİRİŞ

Aristoteles, Augustinius, Kant, Hegel, Newtown ve Einstein Heidegger gibi birçok filozof ve bilim insanı zaman kavramını sorgulamışlar, üzerine düşünceler üretmişlerdir. Zaman sorunsalı çerçevesinde ölüm ve zaman arasındaki ilişkininde açılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim hayat ölüm üzerine düşünüldüğünde anlam kazanır. Yazında da zaman kavramı bir çok yazar ve şair tarafından konu olarak işlenmiştir. Bu çalışmanın amacı Alman yazınından seçili yapıtlar yardımıyla zaman algısının nasıl oluştuğunu değerlendirmektir. Bu hedef doğrultusunda önce zaman konusundaki yaklaşımlar ele alınmış, daha sonra Alman yazınından seçili yapıtlar karşılaştırmalı olarak dönemsel dünya görüşü ve sanat anlayışı ışığında metne bağlı inceleme (Werkimmanent) yöntemleri ve Alımlama Estetiği (Rezeptionsästhetik) gibi okur odaklı yaklaşımlardan yararlanarak, eklektik bir tutumla değerlendirilmiştir.

Arkaik dönemlerde mitler dünyasında kutsal bir zaman anlayışının var olduğu bilinmektedir, nitekim Yunan mitolojisinde Kronos ölümsüz zaman tanrısıdır. Daha sonra zamanın önemli bazı doğa olaylarını esas alarak değerlendirildiği bilinmektedir. Örneğin güneşin ve ayın konumunun zamanın belirlenmesinde önemli işlevi vardı. Doğa üzerinde yaşanan gerçekliklerden hareketle yapılan bu zaman tanımı, gökyüzü hareketlerinin de incelenmesiyle de nesnel bir gerçekliğe dönüşmüştür. Zaman artık dolaylı yollardan deneyimlenen bir olgu olarak vardır. Toplumsal gelişim ve değişim süreciyle zaman değerlendirilmesi ile ilgili teknikler de gelişmiş ve değişmiştir. Zamanı nesnel ve öznel zaman olarak ikiye ayırmakta mümkündür. Nesnel zaman, cisimlerin devinimiyle ölçülebilen zamandır. Öznel zaman ise, zaman bilincine dayanır, yaşantılara bağlıdır. (Akarsu, 1975) Burada söz konusu olan, nesnel zaman, mutlak zamandır. Öznel zaman ise zamanın insan tarafından algılanışını ifade eder. Mutlak zaman kavramının felsefe ve bilimin konusunu oluşturmasına karşın, öznel zaman daha çok sanat ve yazını ilgilendirmiştir.

Ayın doğup batma eylemini sürekli tekrar etmesi insan bilincinde sürekli bir yeniden doğuşu yeniden yaratılmayı yani döngüsel zaman algısını yaratmıştır, dolayısıyla ilk dönemlerde insan doğaya öykünerek, zamanı başlayıp biten, sonu olan bir çizgisel zaman olarak değil durmadan yenilenen bir süreç olarak algılamıştır. Bu anlayış ölümü yok oluştan öte bir yeniden doğuş olarak tanımlanmasının yolunu açmıştır. Değişimin olduğu yerde hareket, hareketin olduğu yerde de bir başlangıç bir son vardır. Nitekim yaşamda zaman algısına dayalı bir süreçtir. Yaşamda zamanın sonluğu sonrasının bilinmezliği nedeniyle insanları korkutmuştur. Çok tanrılı dönemden itibaren Prometheus'un Olimpostan ateşi çalarak insanlara vermesiyle, insanlar ölüm olgusuyla karşılaşmışlar ve zamana dayalı bu dünya ve öteki dünya kavramları üzerine tartışmaya başlamışlar. Daha sonraları Doğaya bakarak toprağa düşenin yeniden doğduğunu görerek onu taklit etme anlayışı doğrultusunda ölüleri gömme ritüelleri oluşmuş ve bu bağlamda yaşamdan sonraki boyutu tanımlama ihtiyacı doğmuştur. Önceleri döngüsel zaman sonrasında çizgisel zaman ışığında zamanı kavramaya çalışmışlardır. Örneğin: Likyalılar ölümden sonra geri dönüşe inandıkları için lahitlerin kapaklarını bu dünyadaki denizci yaşamlarına uygun olarak kayık şeklinde yapmışlardır. Yerleşik düzene geçen topluluklar kayalıklara mezar odaları oymuşlar veya tekrar yaşamla ilgili olarak kişinin

günlük yaşamda ihtiyacı olan araçların da yer aldığı oda şeklinde lahitler inşa etmişlerdir. Hatta Hindistan'da ölen soyluların eşleri madunluk denen anlayışın etkisiyle onlarla birlikte yakılmıştır. Nekropolislerin şehirlerin dışına yapılması, zaman ötesinden korkunun en belirgin göstergeleri olmuştur.

Zamanı algılama ve kullanma anlayışında kültürel farklılıklar önemli rol oynar. Doğu kültüründe inanç anlayışı zaman kullanımını da etkiler. Batı medeniyetinde Doğu medeniyetiyle hem benzeşen hem de birbirinden ayrılan yönleri vardır. Bazı düşünürlere göre İslam medeniyetindeki zaman anlayışı sarmal bir nitelik taşır; yani bu zaman anlayışı içinde, döngüsellikle çizgisellik birlikte yer almaktadır. Döngüsel zaman anlayışına göre zaman sürekli tekrarlanarak devam eder. Çizgisel zaman anlayışında ise tekrar söz konusu değildir, zaman ileriye doğru devam edip gider.

Batıdaki dışa dönük ve maddeci anlayış, felsefenin gelişimi, zaman kavramı ve düşüncesi bağlamında değişimlere yol açmıştır. Eflatun ve Aristo'ya göre zaman, eylemle doğrudan ilişkili bir kavramdır ve neseldir. Ortaçağda Augustinus'un düşünceleri ise karşıtlıktan hareketle zamanı anlamaya dayanır. Ona göre zaman özeldir ve hareketten önce gelir, ayrıca üç ayrı zaman içinde aslında sadece an vardır. Geçmiş ve geleceği insan sadece o an içinde hatırlar: Geçmiştekilerle ilişkili şimdiki zaman, şimdikiyle ilişkili şimdiki zaman ve gelecektekilere ilişkili şimdiki zaman. (Augustinius, 1996,82) Hümanizm sonrası Batı felsefe ve biliminde zaman, evrenden bağımsız nesnel bir nitelik olarak ele alınmıştır. Batının tek tanrılı inanç kültürünün getirdiği ilerlemeci çizgisel tarih anlayışı geçmiş, gelecek ve şimdikiyi birbirinden ayırmıştır. Kant zamanı uzam bağlamında apriori olarak tanımlar, Hegel zamanı özenin ulamı olarak görür, Newton'un zaman anlayışı mutlaklıktır. Spinoza zamanı ilişkilerde arar. Einstein zamanı izafiyet teorisi ile açıklar. (Einstein, 2010,70). Bergson'un sezgici felsefesi ve Heidegger'in var oluşla zamanı ilişkilendiren anlayışı (Çücen, 1997,48)bu alanda önemli rol oynamıştır.

Batıda modern sanatın doğuşuyla zaman anlayışındaki değişimin eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Newton ve daha sonra Einstein'ın zaman konusundaki yordamaları, bir başlangıç ve bir sonu imleyen zaman ve bunun üzerinde gerçekleştiği uzam bağlamında, yapıtlarda da kurgusal değişimlerin oluşmasına yol açmıştır. Nitekim anlatılarda zaman genellikle çizgisel ve ileriye doğru aktarılırken görecelik kuramının ortaya çıkmasıyla birlikte zaman, kurmacalarda akronik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yani yazar, kimi yerde geriye dönüşler (Rückblende), kimi yerde zaman atlamaları veya (Zeitrafung) zamanın yavaşlatması (Zeitdehnung) gibi tekniklerin yardımıyla geçmiş ,simdi ve gelecek üzerinde kurgusal hareket olanaklarına kavuşmuştur. Ayrıca yapıtlarda öyküleme zamanı, olay zamanı ve okuma zamanı gibi ayrıntılar da oluşmuştur..

Algılamada olduğu gibi zaman kullanma alışkanlıklarında kültürden kültüre farklılık görülür. En önemli farklılık da zamanı algılama ve kullanma anlayışıdır. Bu düşünce ışığında Alman yazınından seçilen Johannes von Tempel'in 'Böhmeli Çiftçi', Andreas Gryphus'un 'Herşey Fani' ve 'Akşam', M.Opitz'in 'Gel Ey Sevgili Acele Edelim' J.W.Goethe'nin 'Bir Benzer' ve H. Spöerl'in 'Bekle Sadece Yakında' yapıtları zaman konusunda tematik benzerlikleri nedeniyle aşağıdaki şekilde irdelenmiştir:

Böhmeli Çiftçi (Ackermann Aus Böhme) (1460) Johannes von Temp

Humanizm dönemine ait Johannes von Temp'in bu yapıtında Böhmeli Çiftçi karısının iyi bir insan olduğunu bu nedenle ölümü hakketmediğini savunur. Ackermann'ın karısının bu dünyadaki zamanının tükenmesiyle bir diğer ifade ile ölümün gerçekleşmesiyle, ölüm korkulan olmaktan çıkmıştır. Ackermann için bu aslında karısının değil kendi ölümüdür, karısının başına gelen kendi korkusudur, bildiğini sandığı korktuğu ölüme tanık olmuştur. Karısının iyi bir insan olduğunu savunması, ölümün insan üzerinde yarattığı gerginliği azaltmak ve ömür denen zamanın yeterince iyi değerlendirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktır, sorun 'yeterince iyi' kavramının neyi kapsadığıdır. Bu konu, yapıtta, gündelik yaşamın sıradanlığında öznel zamanla nesnel zamanı dengeleyerek ömrü anlamlı kılan içsel ve dışsal değerlerin harmonisini önemsemeyi varlık sayan insan, anlayışı olarak dile getirilmiştir. Anlatı çizgisi içinde amaca yönelik olarak ölüm, insanlara yaşamın bir sonu olduğunu hatırlatarak yaşamın her anında 'iyi insan' olarak var olmanın gerekliliğini gösterir. Yapıt, her nefeste yaşamı anlamlı kılarak ölümü korkulan olmaktan çıkarmıştır. Ackermann karısının ölümüyle yaşam sevincini anlamıştır ve bu sevince karısını da ortak etmeye çalışmıştır. Ölümün bir sondan öte yaşamı tümleyen, insanın ve onun yaşamı boyunca sahip olduğu zamanın anlamını 'iyi insan' olma ile ölçülebileceği düşüncesi, yapıtın sonunda ortaya konmuştur. Ayrıca yapıtta yaşamın tamlaması olarak algılanan ölüm başkası üzerinden tanımlanmıştır. Bakış açısı ontolojik olanın psikolojik alımlanmasıdır.

Antik kültürde ölüm yaşam sevincinin anlamlı kılınması için bir araçtır ve öleni yaşamın içinde tutmak önemlidir. Hristiyan anlayışa göre ise ölüm korkulan bir dönüşümdür. Bu anlayışı benimseyenler yaşamdaki tüm zamanlarını bu yönde doldurmalıydılar. Ölüme hazır (meditatio Morris'e) olmalıydılar. Bu dünyada geçirilen zaman geleceği hazırlayan bir araçtır. (Hegel.1986, 58).

Alman yazınında Barok dönem, bu zamanı şeytanın dünyasındaki zaman olarak görür ve kurtuluşu öbür dünyada aramayı ortaya koyar.

Andreas Gryphius'un "Her şey Fani" (1637) (Es ist alles eitel) ve "Akşam" (Abend) soneleri bu görüşü dile getirir.

Her şey Fani (Es Ist Alles Eitel) Andreas Gryphius

Gördüğün her şey bu dünyada fanidir.

Bugün birinin yaptığını yarın öbürü yıkacak,

Şimdi şehir olan yerler yarın çayır çimen olacak,

Küçük çoban sürüsüyle orada oynayacak.

Şahane açmış çiçekler ezilip yok olacak,

Yarın toz topraktır tüm gurur ve kibirler,

Hiç bir şey sonsuz değil, ne tunç nede mermer,
Şimdi gülümsüyor zevkler, yarın saracak dertler.

Rüya gibi geçerken şan şöhretlerimiz,
Zamanın oyuncağı insanmış direnecek?
Ah, tüm bunlar Bedir'i, değer verdiklerimiz!

Kötü bir hiçlik, gölge, toz ve rüzgar,
Bir daha açmayacak güzel bir kır çiçeği!
Hiç kimse göremiyor hala sonsuz gerçeği!

Daha ilk mısradaki bu dünyada geçirilen zamanın geçiciliği, Vanitas düşüncesi, ortaya konur. Daha sonra devam eden mısralarda şair, bu dünyada değer atfedilen ne varsa örneğin şehirler, doğa, kişisel değerler hepsinin yıkılıp yok olacağını vurgular. Bu dünyadaki zamanı ölüm sonrası için değerlendirmeyenlerin sonunun dertli olacağını dile getirerek inandırıcılığı kuvvetlendirmek için tunç ve mermer benzetmeleriyle zamanın geçiciliğini somutlar. “bugün-yarını, tunç, mermer-toz toprak fanilik -sonsuzluk” gibi karşıtlıklar üzerine kurulu sonenin asıl imlediği bu dünyanın ve bu dünya zamanının geçiciliği ve öteki dünyaya özlem düşüncesidir. Başlangıçtaki “sen” söylemi bir uyarıyı içerirken son bölümde lirik beninde içinde bulunduğu “biz” söylemine dönüşerek inandırıcı vurgu derinleştirilmiştir. Üçüncü bölümde kolay insanın zamanın oyuncağı olup olmadığı sorusu ortaya konulmuştur. Zamanın oyunu bir metafordur. Oyun insanın içgüdüsel ikinci davranışdır (homo ludens) ve oyunlar aracılığıyla yaşamda üstlenilen rolleri, kuralları öğrenir. Ancak içinde zamanın egemen olduğu bu yaşamdaki kurallar dönemsel anlayışa göre şeytanın egemenliğinde olan dünyadaki kurallardır ve vanitas düşüncesine göre anlamsızdır. Son bölümdeki gölge benzetmesi Platon'un mağara alegorisini hatırlatmaktadır. Buradaki gölgeleri gerçek sanan insanlar yanılsama içindedir. Nitekim zamanın oyuncağı olan insanda, bu dünyadaki gerçek sanılanların zaman tükendiğinde bir yanılsamadan ibaret olduğunu anlayacaktır. O halde bir an önce uyanıp sonsuz zamanın gerçeğini görmeleri gerekir.

Akşam (Abend) Andreas Gryphius

Yazarın Barok dönemin sanat ve düşünce şeklini yansıtan “Akşam” 1650 (der Abend) adlı ikinci şiiri teolojik bağlamda zamanın alımlanmasını ele alır.

Şiir okura dinsel ayrımcılık nedeniyle 30 yıl süren savaşların sonunda insanların içinde olduğu fiziksel ve ruhsal tükenişlerini anlatır. Bu dönemde ölüm kurtuluştur ve Tanrı'nın yardımı tek çıkış yoludur. Şiirin başlığı “Akşam” ölümden sonraki zamanı imler. Benzer şekilde İlk bölümde yalnızlık, hiçlik ve sessizlik egemendir. Gece ve gündüz zamansal karşıtlığın yanı sıra bu dünya öteki dünya karşıtlığında imler. Daha sonra hızla geçen zamanın nasıl boşa harcandığını ve ölümü nasıl yaklaştırdığı vurgulanır. “Hayat bana yarış pisti gibidir” mısrası yaşamın zamana karşı kişinin sınındığı bir yarış olarak

sunulur. “zaman geçmekte” alıntısı insanın zaman içinde tutsak olduğunu ve bu zamanın bitiminde sonsuz zamana hazırlıklı olması gerektiğini hatırlatır. Tanrı'dan lirik ben bu süremde hata yapmasını engellemesini ister. Hatta Tanrı'dan kendisini bu karanlık vadiden çekip çıkarması için yalvarır. Buradaki karanlık vadi metaforu zaman döngüsü içerisindeki şeytanın egemenliğindeki dünyayı temsil eder. İnsanların “gün boyu” çalışmaları zaman ölçütü gibi görünse de bir anlamada, insanların yemek ve çalışmak için yaşadıkları, anlamını çağırıştırır. İkinci dörtlükteki liman motifi fırtınalar içinde boğuşan teknelerin sığındıkları güvenli sakinliğin egemenliğindeki yer gibi gösterilmiştir. Liman olarak imlenen aslında Tanrı'nın krallığıdır, tekne ise insandır.

Bu imge yaşamın Zaman'la sonlu olduğunu ancak daha sonra Tanrı'nın güvenli krallığında sonsuzluğun başladığını anlatmak için kullanılmıştır. “Hızlı gün” yaşamdaki zamanın çok çabuk geçtiğini vurgulamak için kullanılan bir metafordur, öte yandan akşam yaşamın sonunu sembolize eder ve lirik ben burada Tanrı'dan öbür dünyadaki yaşam için yardım ister. Sone deki tüm göstergeler Barok anlayışın ‘yaşamın geçiciliği’ düşüncesini vurgularken (vanitas) ölümden sonraki hayatı mümkün kılması için ona yakarışı dile getirir.

Ey Sevgili Gel Acele Edelim! (Ach. Liebste, Lass Uns Eilen) Martin Opitz

Martin Opitzin “Ey Sevgili Gel Acele Edelim” (Ach Liebste Lass Uns Eilen). (1624) şiirinde zamanı betimlediği sembollerden ilki gençliktir, güzellik ise yaşamın geçiciliğidir. Bu iki kavram Barok dönemin karpediem düşüncesine uygunluk gösterir. Şiir ilk mısralarında söylem adresinin kim olduğunun tanıtılmasıyla başlar ve Lirik benin sevdiği kadına zamanın değerini açıklamamasıyla sürer.

Gel Ey Sevgili Acele Edelim

Gel ey sevgili acele edelim,

Henüz vakit varken.

Beklemekle zarar vermeyelim,

İkimize birden.

Tanrı lütfu güzellik,

Yitiyor gün ve gün.

Sahip olduklarımız

Yok olacak bir gün.

Solacak yanakların güzelliği,

Ağaracak saçlar,

Sönecek gözlerin ateşi.

Buz kesilecek hırslar,

Mercan gibi ağzının

Bozulacak biçimi.

Kara dönecek ellerin.
Ve ihtiyarlık saracak içini.
Bunun için gel tadalım
Gençlik meyvelerinden,
Geçip giden yılların
Ardı sıra kalmadan.
Sevdiğinle kendini
Öyle sev beni.
Lütfet bana sevgini,
Kaybolmaktayım bende
Tanrı lütfu güzellik,
Yitiyor gün ve gün,
Sahip olduklarımız,
Yok olacaktır bir gün (5-8)

Yukarıdaki mısralarda lirik ben zaman süreminde anın değerini, zamanın sonlu olduğunu ve her şeyin gelip geçici olduğunu hatırlatmaktadır. İlerleyen mısralarda güzelliğin zamana yenik düşeceğini ve yok olup gideceğini vurgulayarak zamanı paylaşma istemini dile getirir. Bu bağlamda kullanılan genel anlamdaki her şey' (m.7) sözcüğüne daha sonra 9-16 arasındaki mısralarda ağaran saçlar, solan yanaklar, gözlerin ateşi ve buz kesen yürek gibi güzelliğin geçiciliği, somut örneklerle açıklanır. Şair, okura karşıtlıklarla zamanın gücünü solma, sönme, bozulma (çürüme) gibi kelime zinciriyle çarpıcı bir şekilde ortaya koyar.

Bunun için gel tadalım,
Gençlik meyvelerinden.
Geçip giden yılların,
Ardı sıra kalmadan. (17-20)

Gençlik meyvesi metaforu gençliğin verdiği güzelliği vurgular, ancak meyve zamanla bozulur tazeliğini kaybeder. Bu bir anlamda anın, günün tadını çıkarma düşüncesinden daha çok gençlik zamanının değerine vurgu yapan farklı bir 'karpedium' anlayışı ortaya koymaktadır.

Sevdiğinle kendini,
Öyle sev beni sende.
Lütfet bana sevgini,
Kaybolmaktayım bende. (21-24)

Bu mısralardan anlaşılacağı gibi zamanın hızlıca akıp geçtiğini kadının gençliğin verdiği güzellikle somutlaştıran lirik ben kendisinin var oluşunu onda aramaktadır. Şiire göre yaşlanmak sevgiyi yitirmek ve zamanda yok olmaktır. Lirik ben zamanın içinde yer alarak var olduğunu göstermek ister.

Gülleri Topla (Rosen Pflücke) Wilhelm Ludwig Gleim

Dinsel doğmaların ve metafizik unsurların egemen olduğu bir anlayış doğrultusunda, dünyayı sadece öznel duygularıyla algılayan ve 30 yıl savaşları nedeniyle kaos olarak gören Barok insanının aksine aydınlanma çağının insanı, aklını kullanarak dünyaya egemen olmak ve bu suretle yaşanan dünyaya dönük, uyumlu bir yaşam biçimine ulaşma gayreti içinde olmuştur. Rasyonalizmle birlikte düşün ve bilim dünyasında gelişmeler ve değişimler gerçekleşmiştir.

Aydınlanma çağı (1700-1775) "Gülleri Topla" 1764 (Rosen Pflücke) şiirinde Anareontik özellikler öne çıkar. Yunanlı şair Anakreon (İ.Ö.540) dan kaynaklanan bu tarz şiirde aşk, içki, dostluk ve mutluluk gibi konular ele alınmıştır. Bu şiirlerde Aydınlanma döneminin bu dünyaya dönük yaşama sevinci hayata bağlılık duyguları dile getirilmektedir. Almanya'da şiirlerin temsilcileri Friedrich Von Hagedorn, Wilhelm Ludwig Gleimdir.

Gül'leri Topla

Gül'leri toplanır Gül'ler açar,

Yarın gelmez tekrar bu an!

Hiçbir saatini boşa geçirme

Kısadır, geçer Zaman!

İç, öp bak!

Fırsattır bu, şu an!

Bilirmisin yarın ne olacak?

Kısadır, geçer Zaman!

İyi bir işi yarına atmak,

Pişman eder insanı her an!

Öğüdümüzdür hızlı yaşamak

Kısadır, geçer Zaman!

Gül Afroditten güzelliğini, Dionysustan kokusunu almıştır. Çiçeklerin yücesidir. Yaprakları sırları saklar. Rosa kavramı gizliliği imleyen "burada konuşulan burada kalır" söylemiyle açıklanır. Öte yandan orta çağdan itibaren otorite karşıtı bir anlam taşır. Yazında ise yaşam sevincini, sevgiyi, gençliği çağırır. Yazar bu şiirde yaşam sevincini göstermek için Gül'ün kokusunun uçuculuğuyla zamanın geçiciliği arasında çağrışıma dayalı bir bağ oluşturarak insan ömrünün zamansal kısıllığını ve güzelliğini hatırlatmak

istemiştir. Zira geçen zamanı geriye getirmek zaman çarkını geri döndürmek mümkün değildir. Zamanın kısalığı içinde bulunan “şimdinin” alımlanmasını göre değişkenlik gösterir. Şiirde bu anlar ne geçmişle ilgili anılar nede geleceğe bırakılan umutlardır. (2-7) lirik ben şimdinin içinde kısıda olsa var olmak istemekte ve bunu önermektedir. (11-12) Yaşamın şimdiden çok geleceğe odaklı telaşı içinde insanı yaşadığı anın değerini ve güzelliğini görmeye davet eder.

Şiir bugün yapılması, yaşanması gerekeni yarına ertelemek yerine bugün yapılmasını önerir, bir diğer söylemle bugünün işini yarına bırakma der. Zira yarın henüz gelmemiştir ve zamanın nasıl bir akışı olacağı belirsizdir. Gülün kısacık ömründe bülbülün ona âşık olması gibi şair şiirde şimdiki, anı yaşayıp hayatı anlamlı kılmak, şimdi içinde var olmak gerektiğini dile getirir.

Warte Nur Balde (Johann Wolfgang Goethe)

Yolcunun Gece Türküsü

Bir Benzer (Ein Gleiches)

Bütün zirvelerde

Sükûnet var,

Ve bütün ağaçların tepelerinde.

Hiç bir soluk hissediyor musun;

Ormanda Kuşlar bile sessiz.

Bekle sadece, yakında,

Sen de huzura kavuşacaksın.

J.Wolfgang von Goethe

Bir Benzer (Ein Gleiches) şiiri 1870 yılında J.Wolfgang Goethe tarafından kır yürüyüşünde verdiği bir mola sırasında yazılmıştır. Şiirle ilgili bazı incelemelerde ‘ölüme hazır olma’ duygusunun öne çıktığı görülür. Bu görüş doğadaki sessizlik metaforlarının lirik bene eşlik ederek ölümü korkulan olmaktan çıkardığı düşüncesine dayandırılır. Ancak Doğanın kendini yenileyip yaşam döngüsünü sürdürdüğü düşünüldüğünde ölüme hazır olma çıkarımı çizgisel ve döngüsel zaman çatışması bağlamında tam olarak karşılık bulmamaktadır. Ayrıca Şiirin yapısal ve tematik kurulumuna uygun olarak yaşamın farkındalığı anlamında şiirde vurgulanan doğanın sessizliği ve sükuneti kimi yorumlarda fırtınaların bir iki hafta gibi belli bir süre dindiği sakinliğin hakim olduğu Akdeniz söylenlerine gönderme olarak nitelendirilmektedir

Öte yandan şiirin Japon Haiku şiirleriyle benzerlikleride göz ardı edilmemesi gerekir. Zira bu tarz şiirler doğanın insan ruhunda yarattığı duyarlılıktan esinlenirler ve doğanın penceresinden bakarak anı yakalayıp yaşamı doğayı fark etmeyi hatırlatırlar. Ayrıca Haiku şiirlerinde sensizliğin suskunluğun etkileme gücünün, anla, uzamla ve eylemle doğrudan etkileşim içinde olduğu görülür.

Zaman değişimin ve dönüşümün en bariz göstergesidir. W. Dilthey'e (1833-1911) göre de insan zihni zaman'dan bağımsız olma anlamında değişmez olmaz, tersine zihinde tarih içinde değişip dönüşür. Zaman denince ilk önce geçmiş zaman akla gelmektedir. Zira geçmiş zaman yaşanmıştır, ancak zaman geçtikçe fiziksel ve psikolojik nedenlerle yaşananlar farklı şekilde hatırlanabilir. Ömür denen süremde insan fizyolojik ve psikolojik değişimlerin etkisinde kalır. Zamansal sıralama nedeniyle beklemeye dayalı çocukluk, gençlik ve yaşlılık dönemlerinin etkisiyle söz konusu etmenler değişim ve dönüşüm içinde olur. Önemli olan usun bu periyodik zamanın içinde var olmanın ayrımını yapıp yapamayacağıdır.

Bu şiirde yazar doğada yürüyüş yaparken ara vermiş ve bir dinlenme anında kulübenin penceresini kendi gönül penceresi yerine koyarak doğaya ve yaşama doğanın penceresinden bakmayı denemiştir. O an kendi yaşamına dair ne hissediyorsa doğa üzerinden mısralara yansıtmıştır. Aslında sözlerin hedefi kendisidir. Gençlik zamanında aynı manzaraya bakıp doğanın tüm coşkusunu tüm seslerini renklerini hissederek benliğinde yaşarken, şimdi aynı doğada heyecan ve hırsın yerine bir dinginlik bulması içinde olduğu yaşlılık anının duyguları olarak şiire yansımıştır. Bu durum dönemin sanat anlayışı olan, duygusal coşkunluklarını ve heyecanını gideren ölçülü ve dengeli insan, yani akli ve duyguları arasında denge kurabilen huzurlu 'güzel ruh' (Schöne Seele) idealine de uygunluk gösterir. Böylelikle yazın aracılığıyla öznel zamanın insanın ömür denen sürem içindeki göstergelere göre alınması ortaya konmuştur. Şiir okurdan içeriğindeki örtük ve eksik alanlarının kendi beklenti ufkuna göre tamamlamasını bekler. Bunun nedeni onda yaşamdan yana estetik ve etik duyguları oluşturmak ve metin-okur arasında anlam üretimine yönelik bir diyalog kurulmasını sağlamaktır.

Bekle Sadece Yakında (Warte nur Balde) Heinrich Spoerl

H.Spoerl (1887-1955) 'Bekle Sadece Yakında'(1937) (Warte nur, Balde) yapıtında hikaye çerçevesi içerisinde masal iç öyküsü yer alır.

Hikayenin özeti şöyledir; Genç bir adam sevdiği kadınla buluşmak için bir ağacın altında oturur ve beklemeye başlar. Beklediği kişiden erken geldiği için sıkılır, etrafındaki doğanın güzelliklerini fark etmez bile. Ancak birdenbire karşısında bir cüce adam belirir ve ona derdine çare olarak sihirli bir düğme verir ve istediğinde düğmeyi sola çevirip geleceği hemen yaşayabileceğini söyler ve kaybolur. Genç adam düğmeyi hemen sola doğru çevirir ve sevgilisi gelir, tekrar çevirdiğinde kendisini düğününde görür, yeniden çevirdiğinde çocukları olmuştur, tekrar çevirir ve kendisini torunlarını dizinde oynatırken bulur, bir kez daha çevirdiğinde ölüm döşegindedir. Titreyerek büyük bir kaygıyla düğmeyi sağa yani geriye doğru çevirmek ister. O anda uyanır ve doğanın bütün güzelliklerini tüm canlılığıyla fark eder.

H.Spoerl okura yapıtında masal aracılığıyla yaşamda zamanın anlamını açıklamaya çalışmıştır. Kişinin iç dünyasıyla ilgili olarak zamanda öyle anlar vardır ki çok çabuk geçer öyle anlar vardır ki uzadıkça uzar. Öykünün başında genç adamın zamanla sorunu vardır. Sabırsızdır beklediğinden başka hiçbir şeyle ilgilenmez. İç öykü olarak kullanılan uyku hali ve rüya genç adama başka bir dünyanın ve zamanın varlığını hatırlatma işlevi görmüştür. Rüyalarda kişi başka bir boyutta başka bir zamanı yaşar. Gerçek yaşamda

kendine verilen zamanın dışına çıkamaz ancak rüyadaki sanal dünyada isteyipte yapamadıklarını yapabilme imkanına sahiptir. Nitekim aslında gerçek dünyaya göre çok kısa bir anda gerçekleşen rüya halinde bütün istemlerini gerçekleştirir.

Uykusunda gördüklerinin etkisiyle ömür denen zamanın sona ermek üzere olduğunu anlayarak korkup zamanı geri sarmak istersede tam bu sırada uyanır. Rüyasında yaşadıkları başka bir zaman boyutunda ki yaşam deneyimleridir. Hegele göre bireyin kendini tanıması ölümü kavrayışında önemli rol oynar. Nitekim genç adamın uyku halinde gördükleri gerçek yaşamda zamanı yeterince iyi değerlendirmediklerini anlamasına yol açar. Uyandığında zamanı kıymetini anlar ve yaşamın her anını değerlendirmek ister.

Genç adam sanal zamandaki son korkusu sayesinde, bu dünyadaki zamanının ne kadar önemli olduğunu anlamıştır. Onun için ölüm yaşamı tamlamış ve bu dünyadaki zamanın değerini kavraması için bir araç olmuştur. Bu çıkarım Hegel'in düşünceleri ile benzerlik gösterir. Real dünyadaki yaşam sevinci ona göre ölümü yadsımak değil ölüm sayesinde çok şey öğrenmenin mümkün olduğunu gösterir. Öykünün sonunda genç adam rüya sayesinde zamanın bir anlamının da beklemek, sabretmek olduğunu anlar. I.Kant'ın zamanı kavrayış algısı, temel ontolojik eğilimi, antikede olduğu gibi bu dünyaya yöneliktir. Zaman kavramı içinde oluşan olguların olumlanması için varlığa dair sorunlarla yüzleşilmesi gerekir. Nitekim uykudaki rüya, genç adama bu hesaplaşma ve yaşamla yüzleşme imkanını vermiştir. Zira başlangıçta doğayı hissetmezken uyandıktan sonra doğadaki en küçük ayrıntıyı bile fark ederek anı yaşamaya ve anlamlı kılmaya çalışmıştır. Bu durum bir anlamda Armin Bertges'in düzenlediği 'yaşamda daha çok görmek' ile ilgili "Tavşan ve Salyangoz" (Hasen und der Schnecke) Fabelini hatırlatmaktadır. Fabel de 'hızlı olup az şeyi fark etmekle yavaş olup çok şeyi fark etmenin' ayrımı ortaya konmaktadır. Öykünün sonunda genç adam içinde yaşadığı zamanı fark etmek adına, kendi iç dünyasından çıkıp dışarda belirli bir süre ile sınırlı olan yaşam içinde varlığını ve yaratıcı gücünü ortaya koyabilmek için uğraş vermeye, zamanla çatışmak yerine kendisi ve çevresiyle barışık yaşamaya başlamıştır.

Sonuç

Felsefeciler bilimsel gelişmeler doğrultusunda zamanın öznel mi yoksa nesnel mi olduğu ve zamanın mutlak olup olmadığı sorularına kendi açılarından bir sonuç getirirler de yazın dünyası daha çok öznel zamanı öne çıkarmıştır

Alman yazınından seçili yapıtlarda Zaman bir bütün olarak ele alınmıştır. Bütünün parçaları, somut olarak bu dünyadaki Zaman, soyut olarak ise sonsuzluk hissini veren öteki dünyadır. T.Fontanenin ' Stechlin' (1898) ve daha bir çok yapıtta suyun iki dünya arasında bir sınır olarak yansıtıldığı gibi Zaman'da iki dünya arasında bir kapıdır. Ayrıca yapıtlarda bireyden yola çıkarak aslında toplumsal zamanın alımlanması verilmeye çalışılmıştır.

Hümanizm dönemine ait yapıtta Böhmeli çiftçi, eşinin geçmişteki yaşamışlıklarını anlatarak insan için yaşamın, bu dünyadaki zamanın ne kadar değerli olduğunu göstermeye çalışmıştır. Daha sonra ilk iki şiirde Barok dönemin dünya görüşüne uygun

olarak real Zamanın değerleri nesnelere somutlanırken bunların hiç birisinin anlamı olmadığı vurgulanarak ölümden sonraki sonsuz zamanın insan için değeri ortaya konmuştur. (Vanitas). Öte yandan aynı dönem ve hemen sonrasında ait Opitz ve Gleim'in şiirlerinde yaşam bir gün oda bugün anlayışıyla karpediem düşüncesine uyumlu real Zaman'ı betimleyen sembollerle somutlaştırılmıştır. Vanitas ve karpediem düşünceleri zaman yorumunun her iki renginde ortaya konulması için kullanılmıştır. Goethe'nin şiirinde ise zamanın insan yaşamındaki dönemsel duygulara ve fizyolojik yapısına etkisi mısralara yansıtılmıştır. Bir diğer söylemle Zaman gençlik ve yaşlılık üzerinden tanımlanmıştır. Spoerlin öyküsünde ise insanın Real yaşamdaki Zaman'ını boşa harcamaması ve iyi değerlendirmesi gerektiği, bunun sabırla anı yaşamakla olabileceği ölümün ikiz kardeşi uyku aracılığıyla anlatılmıştır. Sonuç olarak, zaman, seçili yapıtlarda geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman çerçevesinde dönemsel anlayış ışığında nasıl işlendiği ve alımlandığı ortaya konmuştur

KAYNAKÇA

- Aristoteles, Augustinus ve Martin Heidegger.(2012) Zaman Kavramı.Çev. Saffet Babür. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Aytaç, Gürsel (1983) Çağdaş Alman Edebiyatı Abkara:
- Çüçen, A. K. (1997) Heidegger de Varlık ve Zaman, Asa Kitabevi Bursa:
- Descartes, R. (2015) Felsefenin Temel İlkeleri. Çev. Mesut Akın. İstanbul: Say Yayınları,
- Einstein. A. (2010) İzafiyet Teorisi Çev. Gülten Aktaş.Say Yay. İstanbul:
- Gérard, G. (1011) Anlatının Söylemi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul:
- Glaser,H., Jacob L.,A. Lubos.(1986) Wege der Deutschen Literatur.Ein Lesebuch,Ein ullstein Buch.München:
- Heidegge,, M. (2011) Varlık ve Zaman, Çev. K. H. Ökten, Agora Kitap, İstanbul:
- Hegel. G. W. F. (1984) Phanomenologie des Geistes. Suhrkamp, Frankfurt am Mein:
- Hegel,G.W.F. (1986) Tinin Görüngübilimi, İdea Yay. İstanbul:
- Hegel, G. W. F. (1986) Grundlinien der Philosophie des Recht Oder Naturwissenschaftliche und Staatswissenschaft im Grundriss mit Hegel Eigenhandigen. Frankfurt am Mein, Suhrkamp.
- Hegel, G. W. F. (1986) Enzyklophadie der Phlosophien Eissenschaften. Suhrkamp. Frankfurt am Mein:
- Herderer, E. (1957) Das Deutsche Gedicht, Hamburg:
- Kant, I. (1993) Ari Usun Eleştirisi, İdea Yay.İstanbul:
- Martin,F.(1960) Deutsche Literatur geschichte, Stuttgart:
- Neis, E. (1977) Wie interpretiere ich Gedicht und Kurz geschichte, Schwandorf :